

**VILNIAUS UNIVERSITETO TEISĖS FAKULTETO
BAIGIAMOJO EGZAMINO
TARPTAUTINĖ IR EUROPOS SĄJUNGOS TEISĖ
PROGRAMA**

Egzamino dalis (pagal eiliškumą) ir jos turinys		Trukmė	Pateikimo forma	Galimi naudoti informacijos šaltiniai (jų forma)	Papildomos pastabos
Teorinė dalis	1 atviras klausimas iš tarptautinės viešosios teisės	1,5 val.	Kiekvienas studentas ištraukia 2 klausimus iš komisijos pateiktų klausimų variantų: po vieną iš tarptautinės viešosios teisės ir Europos Sąjungos institucinės teisės dalių	Negalima naudoti jokių informacijos šaltinių	Pasibaigus numatytam laikui, studentas atiduoda darbą ir daroma 10-15 min. pertrauka
	1 atviras klausimas iš Europos Sąjungos institucinės teisės				
Praktinė dalis	1 praktinė užduotis iš Europos Sąjungos materialinės / Europos Sąjungos vidaus rinkos teisės	45 min.	Studentams pateikiama užduotis	Leidžiama naudotis visais informacijos šaltiniais, tiek spausdintais, tiek elektroniniais (t. y. Europos Sąjungos pirminės ir antrinės teisės aktais, nacionalinės teisės aktais, kita normine medžiaga, vadovėliais ir kita specialiaja literatūra, įskaitant teisės aktų ir teismų sprendimų paieškos sistemas internete).	-

Baigiamojo egzamino temos ir studijų šaltiniai

Tarptautinė viešojo teisė

Temos

1. *Tarptautinės viešosios teisės samprata, šaltiniai ir subjektai.* Tarptautinės teisės raida ir ypatybės, santykis su tarptautine privatine teise, Europos Sąjungos teise. Tarptautinės teisės ir nacionalinės teisės santykis. Tarptautinės teisės šaltiniai. Tarptautinės teisės subjektai ir jų subjektiškumo klausimai (pripažinimas tarptautinėje teisėje, valstybės požymiai, valstybių teisių perėmimas, tarptautinių organizacijų subjektiškumo specifika, Jungtinės Tautos, NATO, Europos Taryba).
2. *Tarptautinės teisės principai.* Tarptautinės teisės principų samprata, klasifikacija, turinys, palyginimas, aiškinimas, įgyvendinimas. Jėgos ir grasinimo jėga draudimo, valstybių teritorinio vientisumo, sienų neliečiamumo, valstybių suverenos lygybės, nesikišimo į valstybės vidaus reikalus, tautų laisvo apsisprendimo, takaus ginčų sprendimo, žmogaus teisių apsaugos ir kiti principai. Tarptautinės taikos ir saugumo palaikymo mechanizmas (Jungtinių Tautų vaidmuo, Saugumo Tarybos, Generalinės Asamblėjos funkcijos, savigny, humanitarinė intervencija, kova su terorizmu, nauji iššūkiai tarptautinei taikai ir saugumui).
3. *Ginčų sprendimas tarptautinėje teisėje.* Valstybių ginčų samprata ir rūšys. Ginčų sprendimo priemonės ir būdai tarptautinėje teisėje. Derybos, gerosios paslaugos, tyrimas, taikinamoji procedūra ir kitos taikos tarptautinių ginčų sprendimo priemonės. Tarptautinis Teisingumo Teismas, kiti tarptautiniai teismai ir arbitražo teismai (jų jurisdikcija).
4. *Valstybių atsakomybė tarptautinėje teisėje.* Valstybių atsakomybės sąlygos, pagrindai ir atsakomybės įgyvendinimo būdai. Atsakomosios priemonės. Aplinkybės, kurioms esant valstybė neatsako pagal tarptautinę teisę.
5. *Lietuvos valstybingumo klausimai tarptautinės teisės kontekste.* SSRS veiksmų prieš Lietuvos Respubliką teisinis vertinimas, Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo tarptautiniai teisiniai pagrindai, pagrindiniai Lietuvos Respublikos narystės tarptautinėse organizacijose, pilietybės ir tarptautinių sutarčių klausimai.
6. *Tarptautinių sutarčių teisė.* Tarptautinės sutarties samprata ir atribojimas nuo panašių susitarimų. Tarptautinių sutarčių teisės principai. Tarptautinės sutarties sudarymas, įsigaliojimas, negaliojimo ir veikimo stabdymo bei nutraukimo pagrindai. Išlygos iš tarptautinės sutarties, pareiškimai. Teisių perėmimas tarptautinėms sutartims.
7. *Žmogaus teisės.* Tarptautinė žmogaus teisių chartija, universalūs ir regioniniai žmogaus teisių apsaugos ir gynimo mechanizmai tarptautinėje teisėje, žmogaus teisių ribojimo sąlygos, valstybių negatyvios ir pozityvios pareigos. JT žmogaus teisių komitetas, Europos Žmogaus Teisių Teismas (jurisdikcija, peticijų priimtumo sąlygos).
8. *Diplomatinė ir konsulinė teisė.* Diplomatinių privilegijų ir imunitetų, diplomatinė atstovybė, diplomatiniai atstovai ir jų skyrimo tvarka. Konsulinės funkcijos, konsulinių įstaigų personalas. Diplomatinė gynyba. Diplomatinių ir konsulinių santykių (funkcijų) palyginimas.
9. *Tarptautinė jūrų teisė.* Jūros erdvių (jūrų vidaus vandenys, teritorinė jūra, gretutinė zona, išskirtinė ekonominė zona, kontinentinis šelfas, atviroji jūra, tarptautinis jūros dugno rajonas) samprata ir pagrindiniai teisinio režimo institutai (taikus plaukimas teritorine jūra, persekiojimas karštais pėdsakais, atvirosios jūros laisvės, pagrindinės jurisdikcijos jūroje taisyklės).
10. *Tarptautinė humanitarinė teisė.* Tarptautinės humanitarinės teisės principai. Ginkluotų konfliktų rūšys. Kombatantai, civilių apsauga, neutralitetas, okupacija. Tarptautinis baudžiamasis teismas.

Studijų šaltiniai

Teisės aktai

Tarptautinės sutartys

1. 1907 m. Hagos konvencija dėl karo įstatymų ir papročių;
 2. 1933 m. Montevideo konvencija dėl valstybių teisių ir pareigų;
 3. 1945 m. Jungtinių Tautų Chartija;
 4. 1949 m. Šiaurės Atlanto sutartis;
 5. 1949 m. Ženevos konvencija dėl civilių apsaugos karo metu;
 6. 1949 m. Ženevos konvencijos dėl karo aukų apsaugos (ir 1977 m. protokolai);
 7. 1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (ir protokolai);
 8. 1961 m. Vienos konvencija dėl diplomatinės santykių;
 9. 1963 m. Vienos konvencija dėl konsulinės santykių;
 10. 1966 m. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas (ir protokolai);
 11. 1966 m. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (ir protokolai);
 12. 1969 m. Vienos konvencija dėl tarptautinių sutarčių teisės;
 13. 1978 m. Vienos konvencija dėl valstybių teisių perėmimo sutartims;
 14. 1982 m. Jungtinių Tautų jūrų teisės konvencija;
 15. 1997 m. Europos konvencija dėl pilietybės;
 16. 1998 m. Tarptautinio baudžiamojo teismo Romos statutas;
 17. 2017 m. Branduolinių ginklų draudimo sutartis;
- Kitos tarptautinės sutartys (<https://www.urm.lt/default/lt/uzsienio-politika/tarptautines-sutartys/konvencijos/jungtines-tautos>; <https://www.e-tar.lt/portal/index.html>; <https://treaties.un.org/>).

Kiti tarptautinės teisės aktai

1. 1948 m. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija;
2. 1960 m. Deklaracija dėl nepriklausomybės suteikimo kolonijų šalims ir tautoms;
3. 1970 m. Deklaracija dėl tarptautinės teisės principų valstybių draugiškų santykių ir bendradarbiavimo srityje;
4. 1974 m. Rezoliucija dėl agresijos apibrėžimo;
5. 2001 m. Rezoliucija dėl atsako į teroristinius išpuolius;
6. 2015-2023 m. rezoliucijos dėl Ukrainos (<https://www.securitycouncilreport.org/un-documents/ukraine/>);
7. Kitos Jungtinių Tautų Saugumo Tarybos ir Generalinės Asamblėjos deklaracijos, rezoliucijos (United Nations Digital Library: <https://digitallibrary.un.org/>; Saugumo Tarybos: <https://www.un.org/securitycouncil/content/resolutions>; Generalinės Asamblėjos: <https://research.un.org/en/docs/ga/quick/regular/77>);
8. Jungtinių Tautų tarptautinės teisės komisijos darbai (<http://legal.un.org/ilc/>):
(2001 m. Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės draudžiamas veikas straipsnių projektas: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/9_6_2001.pdf
2006 m. Diplomatinės gynybos straipsnių projektas: https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/draft_articles/9_8_2006.pdf).

Tarptautinių teismų praktika

Tarptautinio Teisingumo Teismo bylos:

1. Tarptautinio Teisingumo Teismo 1948 m. kovo 25 d. sprendimas *Korfu sąsiaurio* byloje (UK v. Albanija);
2. Tarptautinio Teisingumo Teismo 1962 m. birželio 15 d. sprendimas *Preah Vihear šventyklos* byloje (Kambodža v. Tailandas);

3. Tarptautinio Teisingumo Teismo 1969 m. vasario 20 d. sprendimas *Šiaurės jūros kontinentinio šelfo* byloje (Vokietija v. Danija, Vokietija v. Nyderlandai);
4. Tarptautinio Teisingumo Teismo 1971 m. birželio 21 d. konsultacinė išvada *dėl besitęsiančio Pietų Afrikos buvimo Namibijoje* (Pietvakarių Afrikoje), nepaisant Saugumo Tarybos rezoliucijos Nr. 276 (1970);
5. Tarptautinio Teisingumo Teismo 1975 m. spalio 16 d. konsultacinė išvada *dėl Vakarų Sacharos*;
6. Tarptautinio Teisingumo Teismo 1978 m. gruodžio 19 d. sprendimas *Egėjo jūros kontinentinio šelfo* byloje (Graikija v. Turkija);
7. Tarptautinio Teisingumo Teismo 1986 m. birželio 27 d. sprendimas byloje *dėl karinių ir pusiau karinių veiksmų Nikaragvoje ir prieš ją* (Nikaragva v. JAV);
8. Tarptautinio Teisingumo Teismo 1996 m. liepos 11 d. sprendimas byloje *dėl Konvencijos dėl genocido nusikaltimo prevencijos ir baudimo už jį* (Bosnija ir Hercegovina v. Jugoslavija);
9. Tarptautinio Teisingumo Teismo 1996 m. liepos 8 d. konsultacinė išvada *dėl branduolinio ginklo panaudojimo ir grasinimo juo teisėtumo*;
10. Tarptautinio Teisingumo Teismo 1997 m. rugsėjo 25 d. sprendimas *Gabčikovo-Nagymaros* projekto byloje (Vengrija v. Slovakija);
11. Tarptautinio Teisingumo Teismo 1999 m. balandžio 29 d. konsultacinė išvada *dėl Žmogaus teisių komisijos specialaus pranešėjo imuniteto* nuo teismo proceso;
12. Tarptautinio Teisingumo Teismo 1999 m. birželio 2 d. sprendimai byloje *dėl jėgos panaudojimo teisėtumo* (Jugoslavija v. JAV ir kt.);
13. Tarptautinio Teisingumo Teismo 2001 m. birželio 27 d. sprendimas *LaGrand* byloje (Vokietija v. JAV);
14. Tarptautinio Teisingumo Teismo 2002 m. vasario 14 d. sprendimas *2000 m. balandžio 11 d. Arešto orderio* byloje (Kongas v. Belgija);
15. Tarptautinio Teisingumo Teismo 2004 m. liepos 9 d. konsultacinė išvada *dėl sienos statymo okupuotoje Palestinos teritorijoje* teisių pasekmių;
16. Tarptautinio Teisingumo Teismo 2005 m. gruodžio 19 d. sprendimas *dėl karinių veiksmų Kongo teritorijoje* (Kongas v. Uganda);
17. Tarptautinio Teisingumo Teismo 2010 m. liepos 22 d. konsultacinė išvada *dėl vienašalės Kosovo nepriklausomybės deklaracijos* atitikties tarptautinei teisei;
18. Tarptautinio Teisingumo Teismo 2012 m. vasario 3 d. sprendimas *valstybės jurisdikcinių imunitetų* byloje (Vokietija v. Italija; įstojusi Graikija);
19. Tarptautinio Teisingumo Teismo 2019 m. vasario 25 d. konsultacinė išvada *dėl Čagosos atskyrimo nuo Mauricijaus teisių pasekmių*;
20. Tarptautinio Teisingumo Teismo 2019 m. liepos 7 d. sprendimas byloje *Jadhav* (Indija v. Pakistanas);
21. Tarptautinio Teisingumo Teismo 2022 m. kovo 16 d. sprendimas (dėl laikinųjų apsaugos priemonių) byloje *dėl kaltinimų dėl genocido pagal Konvenciją dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį* (Ukraina v. Rusija);
22. Tarptautinio Teisingumo Teismo 2024 m. sausio 26 d. sprendimas (dėl laikinųjų apsaugos priemonių taikymo) byloje *dėl Konvencijos dėl kelio užkirtimo genocido nusikaltimui ir baudimo už jį taikymo Gazos ruože* (Pietų Afrika v. Izraelis);
23. Tarptautinio Teisingumo Teismo 2024 m. sausio 31 d. sprendimas byloje *dėl Tarptautinės konvencijos dėl kovos su terorizmo finansavimu ir Tarptautinės konvencijos dėl visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo taikymo* (Ukraina v. Rusija);
24. Tarptautinio Teisingumo Teismo 2024 m. vasario 2 d. sprendimas byloje *dėl kaltinimų dėl genocido pagal Konvenciją dėl užkirtimo kelio genocido nusikaltimui ir baudimo už jį* (Ukraina v. Rusija; įstojusios 32 valstybės).

Kitos Tarptautinio Teisingumo Teismo bylos / International Court of Justice (<http://www.icj-cij.org/homepage/index.php>).

Lietuvos bylos *Nuolatiniam Tarptautinio Teisingumo Teisme* (1931 m. *Geležinkelio eismo tarp Lietuvos ir Lenkijos byla*; 1932 m. *Klaipėdos krašto Statuto* aiškinimo byla; 1939 m. *geležinkelio Panevėžys-Saldutiškis* byla).

Europos Žmogaus Teisių Teismo bylos (neišsamus pagrindinių bylų sąrašas)

Sprendimai bylose prieš Lietuvos Respubliką (ir konsultacinė išvada):

1. Konsultacinė išvada (Didžiosios kolegijos), LVAT, prašymo Nr. P16-2020-002, 2022 04 08;
2. Sprendimas (Didžiosios kolegijos) byloje Cudak prieš Lietuvą, peticijos Nr. 15869/02, 2010 03 23;
3. Sprendimas (Didžiosios kolegijos) byloje Kudrevičius ir kiti prieš Lietuvą, peticijos Nr. 37553/05, 2015 10 15;
4. Sprendimas (Didžiosios kolegijos) byloje Macatė prieš Lietuvą, peticijos Nr. 61435/19, 2023 01 23;
5. Sprendimas (Didžiosios kolegijos) byloje Paksas prieš Lietuvą, peticijos Nr. 34932/04, 2011 01 06;
6. Sprendimas byloje Abu Zubaydah prieš Lietuvą, peticijos Nr. 46454/11, 2018 05 31;
7. Sprendimas byloje Balsytė-Lideikienė prieš Lietuvą, peticijos Nr. 72596/01, 2008 11 04;
8. Sprendimas byloje Beizaras ir Levickas prieš Lietuvą, peticijos Nr. 41288/15, 2020 01 14;
9. Sprendimas byloje Butkevičius prieš Lietuvą, peticijos Nr. 48297/99, 2002 03 26;
10. Sprendimas byloje D. D. prieš Lietuvą, peticijos Nr. 13469/06, 2012 02 14;
11. Sprendimas byloje Drakšas prieš Lietuvą, peticijos Nr. 36662/04, 2012 07 31;
12. Sprendimas byloje Drėlingas prieš Lietuvą, peticijos Nr. 28859/16, 2019 03 12;
13. Sprendimas byloje Jasiūnienė prieš Lietuvą, peticijos Nr. 41510/98, 2003 03 06;
14. Sprendimas byloje Juozaitienė ir Bikulčius prieš Lietuvą, peticijų Nr. 70659/01 ir Nr. 74371/01, 2008 04 24;
15. Sprendimas byloje Kuolelis, Bartoševičius ir Burokevičius prieš Lietuvą, peticijų Nr. 74357/01, 26764/02 ir 27434/02, 2008 02 19;
16. Sprendimas byloje L. prieš Lietuvą, peticijos Nr. 27527/03, 2007 09 11;
17. Sprendimas byloje Leparskienė prieš Lietuvą, peticijos Nr. 4860/02, 2009 07 07;
18. Sprendimas byloje M.A. ir kiti prieš Lietuvą, peticijos Nr. 59793/17, 2018 12 11;
19. Sprendimas byloje Matiošaitis ir kiti prieš Lietuvą, peticijų Nr. 22662/13, 51059/13, 58823/13, 59692/13, 59700/13, 60115/13, 69425/13 ir 72824/13, 2017 05 23;
20. Sprendimas byloje Mockutė prieš Lietuvą, peticijos Nr. 66490/09, 2018 02 27;
21. Sprendimas byloje Paulikas prieš Lietuvą, peticijos Nr. 57435/09, 2017 01 24;
22. Sprendimas byloje Ramanauskas prieš Lietuvą, peticijos Nr. 55146/14, 2018 02 20;
23. Sprendimas byloje Rinau prieš Lietuvą, peticijos Nr. 10926/09, 2020 01 14;
24. Sprendimas byloje Senovės baltų religinė bendrija Romuva prieš Lietuvą, peticijos Nr. 48329/19, 2021 06 08;
25. Sprendimas byloje Sidabras ir Džiautas prieš Lietuvą, peticijų Nr. 55480/00 ir 59330/00, 2004 07 27;
26. Sprendimas byloje UAB „Kristiana“ prieš Lietuvą, peticijos Nr. 36184/13, 2018 02 06;
27. Sprendimas byloje UAB „Sekmadienis“ prieš Lietuvą, peticijos Nr. 69317/14, 2018 01 30;
28. Sprendimas byloje Valiulienė prieš Lietuvą, peticijos Nr. 33234/07, 2013 03 26.

Kiti sprendimai:

1. Sprendimas (Didžiosios kolegijos) byloje Bayatyan v. Armenia, No 23459/03, 2011 07 07;
2. Sprendimas (Didžiosios kolegijos) byloje D. H. and Others v. Czech Republic, No 57325/00, 2007 11 13;
3. Sprendimas (Didžiosios kolegijos) byloje Hirsi Jamaa and Others v. Italy, No 27765/09, 2012 02 23;
4. Sprendimas (Didžiosios kolegijos) byloje S. and Marper v. UK, No 30562/04 and 30566/04, 2008 12 04;
5. Sprendimas byloje Broniowski v. Poland, No 31443/96, 2004 06 22;
6. Sprendimas byloje Opuz v. Turkey, No 33401/02, 2009 06 09;

7. Sprendimas byloje Salduz v. Turkey, No 36391/02, 2008 11 27;
8. Sprendimas byloje Selmouni v. France, No 25803/94, 1999 07 28;
9. Sprendimas byloje Shwabe and M. G. v. Germany, No 8080/08 and 8577/08, 2011 12 01;
10. Sprendimas byloje Siliadin v. France, No 73316/01, 2005 07 26;
11. Sprendimas byloje Streletz, Kessler and Krentz v. Germany, No 34044/96, 35532/97 and 44801/98, 2001 03 22;
12. Sprendimas byloje Sunday Times v. UK, No 6538/74, 1979 04 26.

Europos Žmogaus Teisių Teismo bylos (paieškos sistema):

[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22documentcollectionid%22:\[%22CHAMBER%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22documentcollectionid%22:[%22CHAMBER%22]})

bylos prieš Lietuvos Respubliką: <http://rv-atstovas-eztt.lt/page/eztt-nutarimai-ir-sprendimai-pagal-metus>

Tarptautinio baudžiamojo teismo bylos: <https://www.icc-cpi.int/about?ln=en>.

Specialioji literatūra

1. Akehurst, M., Malanczuk, P. *Šiuolaikinis tarptautinės teisės įvadas*. Vilnius: Eugrimas, 2000.
2. Alston, P., Macdonald, E. (eds.). *Human Rights, Intervention and the Use of Force*. Oxford, 2008.
3. Brownlie, I. *Principles of Public International Law*. Oxford: Clarendon Press, 2008.
4. Cancado Trindade, A.A. *International Law for Humankind: Towards a New Ius Gentium*. The Hague: Martinus Nijhoff Publishers, 2008 (2013).
5. Cassese, A. *International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2001.
6. Clapham, A., Gaeta, P. (eds.). *The Oxford Handbook of International Law in Armed Conflict*. Oxford University Press, 2014.
7. Gray, C. *International Law and the Use of Force*. Oxford: Oxford University Press, 2008.
8. Isokaitė-Valužė, I. *Jūros erdvių teisinis režimas*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2020.
9. Jakulevičienė, L. *Tarptautinių sutarčių teisė*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2011.
10. Katuoka, S. *Tarptautinės teisės šaltiniai*. Vilnius: Registrų centras, 2013.
11. Malcolm, E. *International Law*. Oxford: Oxford University Press, 2003.
12. Milašiūtė, V. *Žmogaus teisės Europoje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2023.
13. Petrauskas, Z., Žalimas, D., Žalimienė, S. *Diplomatinė teisė*. Vilnius: TIC, 2003.
14. Petrauskas, Z., *Konsulinė teisė*. Vilnius: TIC, 2007.
15. Satkauskas, R. *Tarptautinis teisingumas ir Lietuva: Lietuvos bylos Nuolatiname tarptautinio teisingumo teisme*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2008.
16. Shaw, M. N. *International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
17. Vadapalas, V. *Tarptautinė teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2006.
18. Vadapalas, V. *Tarptautinė teisė: pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija*. Vilnius: Eugrimas, 2003.
19. Žalimas, D. *Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo 1990 metais teisiniai pagrindai*. Vilnius: Žaltvykslė, 2008.
20. Žalimas, D., Žalimienė, S., Petrauskas, Z., Saladžius, J. *Tarptautinės organizacijos*. Vilnius: Justitia, 2001.
21. Žilinskas, J., Marozas, T. *Tarptautinė humanitarinė teisė. I dalis*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2016.

Lietuvos Respublikos teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija;
 2. LR diplomatinės tarnybos įstatymas;
 3. LR ginkluotos gynybos ir pasipriešinimo agresijai įstatymas;
 4. LR konsulinis statutas;
 5. LR pilietybės įstatymas;
 6. LR tarptautinių sutarčių įstatymas;
 7. LR valstybės sienos ir jos apsaugos įstatymas;
- Kiti LR teisės aktai (<https://www.e-tar.lt/portal/index.html>).

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktika

1. 1995 m. sausio 24 d. išvada „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 4, 5, 9, 14 straipsnių ir jos Ketvirtąjo protokolo 2 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“;
 2. 1995 m. spalio 17 d. nutarimas „Dėl įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių“;
 3. 2012 m. rugsėjo 5 d. nutarimas „Dėl draudimo asmeniui, apkaltos proceso tvarka pašalintam iš pareigų, būti renkamam Seimo nariu“;
 4. 2014 m. kovo 18 d. nutarimas Nr. KT11-N4/2014 „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso kai kurių nuostatų, susijusių su baudžiamąja atsakomybe už genocidą, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“;
- Kiti nutarimai (<https://lrkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135>).

Europos Sąjungos teisė

Temos

1. *Europos integracijos proceso tikslai ir raida.* Istorinės prielaidos, sąlygojusios EAPB, EEB ir EAEB susikūrimą. Pagrindiniai Europos Bendrijos raidos etapai ir konstitucinio pobūdžio reformos. Europos Sąjungos sukūrimas – pagrindinės Maastrichto sutarties nuostatos. Lisabonos sutartis ir esminės ES sutarties ir Sutarties dėl ES veikimo naujos.
2. *Europos Sąjungos organizavimo ir veiklos pagrindiniai principai.* ES tikslai ir uždaviniai bei vertybės. Nuostatos dėl demokratinių principų. Suteiktų galių principas. Nuostatos dėl kompetencijos ir numanomų galių principas. Subsidiarumo bei proporcingumo principai. Institucinė sąranga ir pusiausvyra.
3. *Europos Sąjungos institucijų sistema.* Europos Sąjungos institucijų sistema, jų pagrindiniai bruožai, ribotų įgaliojimų doktrina. Europos Vadovų Taryba. Sudėtis, kompetencija, veiklos formos, sprendimų priėmimas ir reikšmė ES politikos formavimui. Europos Parlamentas. Rinkimų tvarka. Kompetencija. Darbo organizavimas. Parlamento dalyvavimas teisėkūros procedūrose. Parlamentinės kontrolės vykdymo būdai. Europos Sąjungos Taryba. Sudėtis, kompetencija. Balsavimo procedūra. Nuolatinių atstovų komitetas (COREPER). Pirmininkavimo Tarybai tvarka. Europos Komisija. Jos sudėtis, narių skyrimo tvarka ir darbo organizavimas. Kompetencija - dalyvavimas teisėkūros procedūrose, deleguotųjų ir įgyvendinimo teisės aktų priėmimas, vykdomosios funkcijos, Sutarčių laikymosi priežiūra. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. Teisėjų skyrimo tvarka, reikalavimai teisėjams. Generaliniai advokatai. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo kompetencija ir jurisdikcija. Pagrindiniai teismo proceso ypatumai.
4. *ES teisės šaltiniai, jų ypatumai; ES teisės savybės ir santykis su nacionaline teise.* Europos Sąjungos teisės teisinė prigimtis. Europos Sąjungos teisės šaltinių klasifikacija ir hierarchija ES pirminė (konstitucinė) teisė. Bendrieji teisės principai kaip ES teisės šaltinis. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo sprendimai kaip ES teisės šaltinis, precedento problema. Europos Sąjungos tarptautinės sutartys. ES antrinės teisės aktai – teisėkūros ir kiti teisės aktai. Reglamentų teisinės savybės ir įgyvendinimo nacionalinėje teisėje ypatumai. Direktyvų teisinės savybės ir įgyvendinimo nacionalinėje teisėje ypatumai. Sprendimų teisinės savybės ir įgyvendinimo ypatumai. ES teisės ir tarptautinės teisės santykis. ES teisės autonomiškumas, veiksmingumas, pirmenybė (viršenybė), tiesioginis taikymas, tiesioginis ir netiesioginis veikimas.
5. *ES teisės aktų priėmimo procedūros.* Įprastinė teisėkūros procedūra ir speciali teisėkūros procedūra. Delegavimo ir įgyvendinimo procedūros.
6. *Europos Sąjungos Teisingumo Teismo jurisdikcija ir kompetencija.* Kompetencijos padalinimas tarp Teisingumo Teismo ir Bendrojo Teismo. Prašymo priimti prejudicinį sprendimą nagrinėjimo procedūra. Nacionalinio teismo samprata, teisė ir pareiga kreiptis dėl prejudicinio sprendimo. Ieškiniai dėl įsipareigojimų nevykdymo. Ieškiniai dėl teisės aktų teisėtumo (panaikinimo). Ieškiniai dėl neveikimo. Ieškiniai dėl žalos atlyginimo.

7. *Europos Sąjungos teisės laikymosi užtikrinimas valstybėse narėse.* Europos Sąjungos teisės įgyvendinimas. Valstybių narių pareiga užtikrinti Europos Sąjungos teisės viršenybę ir veiksmingumą. Nacionalinių teismų vaidmuo taikant ES teisę (veiksmingumo principas, laikinoji teisių gynyba, nacionalinės teisės darnusis aiškinimas). Europos Sąjungos teisei prieštaraujančio nacionalinio teisės akto netaikymas. Žalos atlyginimas asmenims už Europos Sąjungos valstybių narių daromus Europos Sąjungos teisės pažeidimus. Komisija įgaliojimai užtikrinat Europos Sąjungos teisės laikymąsi valstybėse narėse. Ikiteisminė procedūra ir ieškinys dėl įsipareigojimų nevykdymo.
8. *Pagrindinių teisių apsauga.* Europos žmogaus teisių teismo ir Europos Sąjungos teisminių instancijų santykis. 1950 m. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos vieta ES teisės sistemoje. ESTT nuomonės. Europos Sąjungos Pagrindinių teisių chartija ir jos taikymo apimtis.

ES vidaus rinkos laisvės (materialinė ES teisė)

9. *Laisvas prekių judėjimas.* Importo ir eksporto muitų bei jiems lygiaverčio poveikio privalomųjų mokesčių samprata pagal SESV 28-29 straipsnius. Kiekybiniai apribojimai ir lygiaverčio poveikio priemonės. *Cassis* formulė ir SESV 36 straipsnio nuostatos. *Keck* formulės esmė ir jos santykis su *Dassonville* formule. ESTT praktikos tendencijos šiais klausimais. Tiesioginis ir netiesioginis apmokestinimas vidaus mokesčiais, SESV 110 straipsnis.
10. *Paslaugų teikimo laisvė.* Paslaugų teikimo samprata, paslaugų teikimo laisvės teisinis turinys: diskriminacinio ir nediskriminacinio pobūdžio apribojimų draudimas. Nukrypti leidžiančios nuostatos. Paslaugų direktyva 2006/123. ESTT praktikos tendencijos šioje srityje.
11. *Įsisteigimo laisvė.* Įsisteigimo laisvės teisinis turinys: diskriminacinio ir nediskriminacinio pobūdžio apribojimai, kriterijai, ribojimų pateisinimas. Pirminis ir antrinis įsisteigimas. *Gebhard* formulės esmė. Paslaugų direktyva 2006/123 ir jos taikymas įsisteigimui. ESTT praktikos tendencijos šiais klausimais.
12. *Laisvas darbuotojų judėjimas.* Priimančiosios valstybės piliečių diskriminavimas (atvirkštinė diskriminacija). Profesinės kvalifikacijos pripažinimo principas pagal Europos Sąjungos teisę, įskaitant ESTT jurisprudenciją. Teisininkų įsisteigimo ir paslaugų teikimo laisvė ES. ESTT praktikos tendencijos šiais klausimais.
13. *Laisvas kapitalo judėjimas.* Laisvo kapitalo judėjimo sąvoka; skirtumai tarp kapitalo ir mokesčių judėjimo; pagrindai, pateisinantys kapitalo judėjimo laisvės ribojimus. ESTT praktikos tendencijos šiais klausimais.
14. *ES piliečių teisė judėti ir apsigyventi Europos Sąjungoje.* Pagrindinės SESV ir ES piliečių direktyvos 2004/38 nuostatos. ES piliečio teisės. Valstybės narės teisė riboti išvykimą ar atvykimą, taip pat išsiųsti ES pilietį iš savo teritorijos. ES piliečio šeimos nariai, jų išvestinių teisių turinys. ESTT praktikos tendencijos šiais klausimais.
15. *Trečiųjų šalių piliečių teisės.* ES teisės aktuose reglamentuojamos trečiųjų šalių piliečių kategorijos. Skirtingų kategorijų trečiųjų šalių piliečių teisės: teisės atvykti, gyvenimo ES, judumo ES, šeimos narių teisės atvykti skirtumai ir panašumai, diskriminavimo draudimo apimtis. ESTT praktikos tendencijos šiais klausimais.

Specialioji literatūra

1. BARNARD, Catherine. Europos Sąjungos materialinė teisė: keturios laisvės, t. 1, 2. Vilnius: Eugrimas, 2005, 2006.
2. CAIRNS, W. Europos Sąjungos teisės įvadas, 1999, Vilnius: Eugrimas.
3. CHALMERS, D., DAVIES, G., MONTI, G. European Union Law: Cases and Materials (3rd edition). Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
4. CRAIG, P.; DE BÚRCA, G. EU Law: Text, Cases, and Materials (6th edition). Oxford: Oxford University Press, 2015.
5. DAVIES, K. Understanding European Union Law (5th edition). Routledge, 2013.

6. Europos Sąjungos Pagrindinių teisių chartijos taikymas supra- ir nacionaliniu lygmenimis (red. S. Žalimienė). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2019.
7. Europos Sąjungos teisės įtaka Lietuvos teisinei sistemai (red. G. Švedas, V. Nekrošius, J. Machovenko). Vilniaus Universiteto Teisės fakultetas, 2014.
8. JARUKAITIS I. Europos Sąjunga ir Lietuvos Respublika: konstituciniai narystės pagrindai. Vilnius, *Justitia*, 2011.
9. JARUKAITIS, I. Europos Sąjungos ekonominė konstitucija kaip papildoma Lietuvos Respublikos Konstitucijos dimensija: tyrimų kontūrai. *Teisės problemos*, 2014, Nr. 2(84).
10. KACZOROWSKA, Alina, European Union Law. 2013 / 2011 (3rd edition / 2nd edition), Routledge.
11. LENAERTS, Koen; NUFFEL, Piet Van. European Union Law. 3rd ed. London: Sweet & Maxwell/Thomson Reuters, 2011.
12. Principles of European Constitutional Law (red. Von Bogdandy A., Bast. J.). Hart Publishing, Oxford, 2011.
13. SCHÜTZE, Robert. European Union Law (2nd edition), Cambridge, 2019.
14. STOREY, T., PIMOR, A. Unlocking EU Law (5th edition). Routledge, 2018.
15. TATHAM, A. Europos Sąjungos teisė, Vilnius: Eugrimas, 1999.
16. VADAPALAS, V. (moksl. red.), et al. Europos Sąjungos teisė ir Lietuva. Vilnius: *Justitia*, 2002.
17. VĖGĖLĖ, Ignas. ES teisė. Vidaus rinkos laisvės, konkurencija ir teisės derinimas, Vilnius: VĮ Registrų centras, 2011.
18. ŽALTAUSKAITĖ-ŽALIMIENĖ, Europos Sąjungos Pagrindinių teisių chartijos turinio paieškos. *Teisė*. Vilnius, 2015. P. 57-72.
19. ŽALTAUSKAITĖ-ŽALIMIENĖ, S. Naujausios įsisteigimo laisvės tendencijos ES. Teisė besikeičiančioje Europoje, Liber amicorum Pranas Kūris. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008. – P. 885-915.
20. ŽALTAUSKAITĖ-ŽALIMIENĖ, S. Naujausios paslaugų teikimo laisvės tendencijos Europos Sąjungoje. *Jurisprudencija* (Pirmieji Lietuvos narystės Europos Sąjungoje metai: teisinės aktualijos). Mokslo darbai. 2005, Nr. 72(64). – P. 20-30.

Teisės aktai

Europos Sąjungos sutartis

Sutartis dėl Europos Sąjungos veikimo

Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija

<http://eur-lex.europa.eu/homepage.html?locale=lt>

Teismų praktika

Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktika

http://curia.europa.eu/jcms/jcms/j_6/

Sprendimai bylose (pavyzdinis sąrašas):

1. 1959 m. vasario 4 d. Sprendimas *Stork prieš High Authority* (1/58, EU:C:1959:4);
2. 1963 m. vasario 5 d. Sprendimas *van Gend & Loos* (26/62, EU:C:1963:1);
3. 1964 m. liepos 15 d. Sprendimas *Costa* (6/64, EU:C:1964:34);
4. 1969 m. lapkričio 12 d. sprendimas *Stauder* (29/69, EU:C:1969:57);
5. 1970 m. gruodžio 17 d. Sprendimas *Internationale Handelsgesellschaft* (11/70, EU:C:1970:114);
6. 1974 m. gegužės 14 d. Sprendimas *Nold prieš Komisiją* (4/73, EU:C:1974:51);
7. 1973 m. spalio 10 d. Sprendimas *Variola* (34/73, EU:C:1973:101);
8. 1978 m. kovo 9 d. Sprendimas *Simmenthal* (106/77, EU:C:1978:49);
9. 1980 m. spalio 15 d. Sprendimas *Roquette Frères* (145/79, EU:C:1980:234);
10. 1982 m. spalio 6 d. Sprendimas *Cilfit ir kt.* (283/81, EU:C:1982:335) ;
11. 1984 m. balandžio 10 d. Sprendimas *von Colson ir Kamann* (14/83, EU:C:1984:153);
12. 1986 m. balandžio 23 d. Sprendimas *Les Verts prieš Parlamentą* (294/83, EU:C:1986:166);
13. 1986 m. vasario 26 d. Sprendimas *Marshall* (152/84, EU:C:1986:84);

14. 1987 m. spalio 22 d. Sprendimas *Foto-Frost* (314/85, EU:C:1987:452);
15. 1990 m. lapkričio 13 d. Sprendimas *Marleasing* (C-106/89, EU:C:1990:395);
16. 1990 m. birželio 19 d. Sprendimas *Factortame ir kt.* (C-213/89, EU:C:1990:257);
17. 1991 m. spalio 4 d. Sprendimas *Society for the Protection of Unborn Children Ireland* (C-159/90, EU:C:1991:378);
18. 1995 m. lapkričio 9 d. Sprendimas *Francovich* (C-479/93, EU:C:1995:372);
19. 1996 m. balandžio 30 d. Sprendimas *CIA Security International* (C-194/94, EU:C:1996:172);
20. 1996 m. kovo 28 d. Nuomonė 2/94 (*Bendrijos prisijungimas prie EŽTK*) (EU:C:1996:140);
21. 1998 m. gegužės 12 d. Sprendimas *Martinez Sala* (C-85/96, EU:C:1998:217);
22. 2000 m. sausio 11 d. Sprendimas *Kreil* (C-285/98, EU:C:2000:2);
23. 2000 m. spalio 5 d. Sprendimas *Vokietija prieš Parlamentą ir Tarybą* (C-376/98, EU:C:2000:544);
24. 2001 m. rugsėjo 20 d. Sprendimas *Grzelczyk* (C-184/99, EU:C:2001:458);
25. 2003 m. birželio 12 d. Sprendimas *Schmidberger* (C-112/00, EU:C:2003:333);
26. 2004 m. spalio 14 d. Sprendimas *Omega* (C-36/02, EU:C:2004:614);
27. 2004 m. spalio 19 d. Sprendimas *Zhu and Chen* (C-200/02, EU:C:2004:639);
28. 2005 m. birželio 16 d. Sprendimas *Pupino* (C-105/03, EU:C:2005:386);
29. 2005 m. lapkričio 22 d. Sprendimas *Mangold* (C-144/04, EU:C:2005:709);
30. 2006 m. liepos 18 d. Sprendimas *De Cuyper* (C-406/04, EU:C:2006:491);
31. 2008 m. liepos 1 d. Sprendimas *Švedija ir Turco prieš Tarybą* (C-39/05 P ir C-52/05 P, EU:C:2008:374);
32. 2006 m. spalio 26 d. Sprendimas *Tas-Hagen and Tas* (C-192/05, EU:C:2006:676);
33. 2008 m. rugsėjo 3 d. Sprendimas *Kadi ir Al Barakaat International Foundation prieš Tarybą ir Komisiją* (C-402/05 P ir C-415/05 P, EU:C:2008:461);
34. 2009 m. vasario 10 d. Sprendimas *Airija prieš Parlamentą ir Tarybą* (C-301/06, EU:C:2009:68);
35. 2010 m. sausio 19 d. Sprendimas *Kucuckdeveci* (C-555/07, EU:C:2010:21);
36. 2010 m. spalio 21 d. Sprendimas *Nidera Handelscompagnie* (C-385/09, EU:C:2010:627);
37. 2008 m. liepos 11 d. Nutartis *Babanov* (C-207/08, EU:C:2008:407);
38. 2013 m. vasario 26 d. Sprendimas *Melloni* (C-399/11, EU:C:2013:107);
39. 2014 m. balandžio 8 d. Sprendimas *Digital Rights Ireland ir kt.* (C-293/12 ir C-594/12, EU:C:2014:238);
40. 2012 m. lapkričio 27 d. Sprendimas *Pringle* (C-370/12, EU:C:2012:756);
41. 2014 m. gruodžio 18 d. Nuomonė 2/13 (*Sąjungos prisijungimas prie EŽTK*) (EU:C:2014:2454);
42. 2015 m. rugsėjo 8 d. Sprendimas *Taricco ir kt.* (C-105/14, EU:C:2015:555);
43. 2017 m. gruodžio 5 d. Sprendimas *M.A.S. ir M.B.* (C-42/17, EU:C:2017:936);
44. 2022 m. vasario 22 d. Sprendimas *RS (Konstitucinio Teismo sprendimo padariniai)* (C-430/21, ECLI:EU:C:2022:99).

Laisvas prekių judėjimas

45. 1979 m. vasario 20 d. Sprendimas *Rewe-Zentral* (Federalinė alkoholio monopolio administracija) (*Cassis de Dijon*) (120/78, EU:C:1979:42)
 46. 1974 m. liepos 11 d. Sprendimas *Dassonville* (8/74, EU:C:1974:82);
 47. 1993 m. lapkričio 24 d. Sprendimas *Keck ir Daniel Mithouard* (C-267/91 ir C-268/91, EU:C:1993:905);
 48. 1996 m. balandžio 30 d. Sprendimas *CIA Security International* (C-194/94, EU:C:1996:172);
 49. 2007 m. balandžio 17 d. Sprendimas *AGM-COS.MET* (C-470/03, EU:C:2007:213) ;
 50. 2009 m. birželio 4 d. Sprendimas *Mickelsson ir Roos* (C-142/05, EU:C:2009:336);
 51. 2010 m. gruodžio 2 d. Sprendimas *Ker-Optika* (C-108/09, . EU:C:2010:725).
- Kiti sprendimai, nurodyti dėstant Europos Sąjungos materialinę teisę ir (arba) konsultacijų metu.

Laisvas paslaugų teikimas

52. 1990 m. kovo 27 d. Sprendimas *Rush Portuguesa* (C-113/89, EU:C:1990:142);
53. 1991 m. liepos 25 d. Sprendimas *Säger* (C-76/90, EU:C:1991:331);
54. 1994 m. kovo 15 d. Sprendimas *Komisija prieš Ispaniją* (C-45/93, EU:C:1994:101);
55. 2007 m. gruodžio 11 d. Sprendimas *International Transport Workers' Federation ir Finnish Seamen's Union* (C-438/05, EU:C:2009:435);

- 56. 2007 m. gruodžio 18 d. Sprendimas *Laval un Partneri* (C-341/05, EU:C:2007:809);
- 57. 2008 m. balandžio 3 d. Sprendimas *Rüffert* (C-346/06, EU:C:2008:189);
- 58. 2015 m. spalio 1 d. Sprendimas *Trijber ir Harmsen* (C-340/14 ir C-341/14, EU:C:2015:641);
- 59. Kiti sprendimai, nurodyti dėstant Europos Sąjungos materialinę teisę ir (arba) konsultacijų metu.

Isisteigimas

- 60. 1995 m. lapkričio 30 d. Sprendimas *Gebhard* (C-55/94, EU:C:1995:411);
- 61. 1999 m. kovo 9 d. Sprendimas *Centros* (C-212/97, EU:C:1999:126);
- 62. 2008 m. gruodžio 16 d. Sprendimas *Cartesio* (C-210/06, EU:C:2008:723);
- 63. 2009 m. kovo 19 d. Sprendimas *Apothekerkammer des Saarlandes ir kt. (DocMorris sprendimas)* (C-171/07 ir 172/07, EU:C:2009:316);
- 64. 2012 m. liepos 12 d. Sprendimas *VALE Építési* (C-378/10, EU:C:2012:440);
- Kiti sprendimai, nurodyti dėstant Europos Sąjungos materialinę teisę ir (arba) konsultacijų metu.

Laisvas darbuotojų judėjimas

- 65. 1974 m. gruodžio 12 d. Sprendimas, *Walrave ir Koch* (36/74, EU:C:1974:140);
- 66. 1982 m. kovo 24 d. Sprendimas *Levin* (53/81, EU:C:1982:105);
- 67. 1986 m. birželio 3 d. Sprendimas *Kempf* (139/85, EU:C:1986:223);
- 68. 2010 m. kovo 16 d. sprendimas *Olympique Lyonnais* (C-325/08, EU:C:2010:143);
- 69. 2014 m. rugsėjo 10 d. Sprendimas *Haralambidis* (C-270/13, EU:C:2014:2185);
- 70. Kiti sprendimai, nurodyti dėstant Europos Sąjungos materialinę teisę ir (arba) konsultacijų metu.

Kapitalo judėjimo laisvė

- 71. 1989 m. gegužės 30 d. Sprendimas *Komisija prieš Graikiją* (305/87, EU:C:1989:218);
- 72. 2000 m. kovo 14 d. Sprendimas *Église de scientologie* (C-54/99, EU:C:2000:124);
- 73. 2000 m. birželio 6 d. Sprendimas *Verkooijen* (C-35/98, EU:C:2000:294);
- 74. 2000 m. liepos 13 d. Sprendimas *Albore* (C-423/98, EU:C:2000:401);
- 75. 2000 m. rugsėjo 26 d. Sprendimas *Komisija prieš Belgiją* (C-478/98, EU:C:2000:497);
- 76. 2010 m. liepos 8 d. Sprendimas *Komisija prieš Portugaliją* (C-171/08, EU:C:2010:412);
- Kiti sprendimai, nurodyti dėstant Europos Sąjungos materialinę teisę ir (arba) konsultacijų metu.

ES pilietybė

- 77. 2001 m. rugsėjo 20 d. Sprendimas *Grzelczyk* (C-184/99, EU:C:2001:458);
- 78. 2004 m. spalio 19 d. Sprendimas *Zhu ir Chen* (C-200/02, EU:C:2004:639);
- 79. 2006 m. spalio 26 d. Sprendimas *Tas-Hagen and Tas* (C-192/05, EU:C:2006:676);
- 80. 2008 m. liepos 25 d. Sprendimas *Metock ir kt.* (C-127/08, EU:C:2008:449);
- 81. 2009 m. balandžio 23 d. Sprendimas *Rüffler* (C-544/07, EU:C:2009:258);
- 82. 2011 m. kovo 8 d. Sprendimas *Ruiz Zambrano* (C-34/09, EU:C:2011:124);
- 83. 2011 m. gegužės 12 d. Sprendimas *Runevič-Vardyn ir Wardyn* (C-391/09, EU:C:2011:291);
- 84. 2016 m. rugsėjo 6 d. Sprendimas *Petruhhin* (C-182/15, EU:C:2016:630);
- Kiti sprendimai, nurodyti dėstant Europos Sąjungos materialinę teisę ir (arba) konsultacijų metu.

Trečiųjų šalių piliečių teisės

- 85. 2010 m. kovo 4 d. Sprendimas *Chakroun* (C-578/08, EU:C:2010:117);
- 86. 2010 m. birželio 22 d. Sprendimas *Melki ir Abdeli* (C-188/10 ir C-189/10, EU:C:2010:363);
- 87. 2012 m. balandžio 24 d. Sprendimas *Kamberaj* (C-571/10, EU:C:2012:233);
- 88. 2016 m. rugsėjo 13 d. Sprendimas *Rendón Marín* (C-165/14, EU:C:2016:675);
- Kiti sprendimai, nurodyti dėstant Europos Sąjungos materialinę teisę ir (arba) konsultacijų metu.